

**KO'RISH IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILARGA INGLIZ
TILINI O'QITISHDA INTERAKTIV VA O'YINLI
METODOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI**

Dilfuza Ergashova Inomjanovna

Marg'ilon shahar 1-sonli texnikumi o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada ko'rish qobiliyati cheklangan (mutloq ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi) kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga ingliz tilini chet tili (EFL) sifatida o'rgatishda interaktiv pedagogik texnologiyalar va o'yinli yondashuvlarning o'rni tahlil qilinadi. Maqolada vizual determinatsiyaning yo'qligi sharoitida eshitish va taktil kompensator mexanizmlarni faollashtiruvchi akustik, sensor hamda rolli o'yinlar ("Acoustic Scavenger Hunt", "Tactile Mystery Box") tahlil etilgan. Shuningdek, xorijiy tilni o'zlashtirishda oilaviy muhitning o'rni va ota-onalar uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, tiflopedagogika, xorijiy til metodikasi, o'yinli texnologiyalar, taktil sezgi, verbalizm, akustik o'yinlar, kognitiv rivojlanish, oilaviy til muhiti.

KIRISH

Zamonaviy dunyoda xorijiy tillarni bilish nafaqat kasbiy muvaffaqiyat garovi, balki ijtimoiy hayotda to'laqonli ishtirok etishning fundamental shartidir. Insonparvarlik tamoyillariga asoslangan zamonaviy ta'lim tizimi har bir bolaning, uning jismoniy imkoniyatlaridan qat'i nazar, sifatli bilim olish huquqini kafolatlaydi. Ko'rish qobiliyati cheklangan bolalarga ingliz tilini chet tili (EFL – English as a Foreign Language) sifatida o'rgatish o'ziga xos yondashuv va yuqori pedagogik mahorat talab qiladigan murakkab jarayondir.

Uzoq vaqt davomida bunday bolalarga til o'rgatish faqat audio materiallarni tinglash yoki Brayl matnlarini mexanik ravishda yodlash bilan cheklangan edi. Biroq, bu yondashuv o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini to'liq ochib bera olmaydi va ularni dars jarayonida zeriktirib qo'yadi. Ushbu maqolada ko'rishida muammosi bo'lgan bolalarning ingliz tili darslarida interaktiv usullar, lingvistik o'yinlar va

kognitiv stimulyatsiya strategiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari atroflicha yoritiladi.

Ko‘rish qobiliyatidan mahrum bo‘lish yoki uning keskin zaiflashishi bolaning tashqi dunyodan vizual axborot olish imkoniyatini cheklaydi. Inson atrof-muhit haqidagi ma’lumotlarning qariyb 80-85 foizini ko‘rish a’zolari orqali qabul qilishini hisobga olsak, tiflopedagogika sohasida axborot yetishmovchiligini kompensatsiya qilish dolzarb vazifa hisoblanadi. Neyroplastiklik qonuniyatlariga ko‘ra, vizual signal yetishmaganida miyaning eshitish, taktil (ushlab sezish) va kinestetik markazlari faollashadi va kuchliroq rivojlanadi.

Ingliz tili darslarida ushbu ustunlikdan unumli foydalanish lozim. Ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalar tovush tebranishlari, intonatsiya va urg‘uga juda sezgir bo‘lishadi. Ularning fonematik eshitish qobiliyati yuqori bo‘lgani sababli, ingliz tiliga xos bo‘lgan murakkab talaffuz qoidalarini (masalan, interdental [θ] va [ð] tovushlarini) tezroq va aniqroq o‘zlashtiradilar. Shu bilan birga, ularda "verbalizm" — so‘zning ma’nosini tushunmasdan, uni shunchaki tovushlar yig‘indisi sifatida yodlab olish tendensiyasi ham kuzatiladi. Interaktiv va o‘yinli metodlar aynan mana shu muammoni bartaraf etishga, ya’ni til birliklarini real hayotiy tushunchalar va hissiyotlar bilan bog‘lashga xizmat qiladi.

O‘yin — yosh bolalar uchun nafaqat ko‘ngilochar faoliyat, balki dunyoni anglash va ijtimoiy rollarni o‘rganish vositasidir. Ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolalar uchun maxsus moslashtirilgan interaktiv o‘yinlar ingliz tili darslarining samaradorligini bir necha barobar oshiradi.

Bu o‘yin sinf xonasida xavfsiz muhit yaratilgan holda o‘tkaziladi. O‘qituvchi xonaning turli burchaklariga ingliz tilida ma’lum bir tovush chiqaruvchi yoki o‘ziga xos hid/taktil xususiyatga ega predmetlarni joylashtiradi. Masalan, "Animals" mavzusini o‘rganishda o‘qituvchi ingliz tilida "Find the cat" deb buyruq beradi va shu payt xonaning bir burchagidan mushukning ovozi (audioyozuv) eshitiladi. O‘quvchi tovush yo‘nalishini aniqlab, fazoviy mo‘ljol oladi va ob’ektga yetib boradi. Bu o‘yin eshitish orqali diqqatni jamlashni, fazoviy orientatsiyani va inglizcha buyruqlarni bir marta eshitishda anglash ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Leksikani mustahkamlash va sifatlarni (adjectives) o‘rganishda ushbu o‘yin juda samarali. Quti ichiga har xil shakldagi, tuzilishdagi va haroratdagi predmetlar (masalan,

muz bo‘lagi solingan kichik idish, yumshoq o‘yinchoq, g‘adir-budur tosh, silliq qoshiq) joylashtiriladi. O‘quvchi qutiga qo‘lini tiqib, ob‘ektni ushlab ko‘radi va ingliz tilida ta’riflaydi: "It is cold", "It is soft", "It is round". Keyin esa uning nima ekanligini topadi: "It is an apple". Ushbu jarayon o‘quvchida so‘z va uning taktil xotiradagi obrazi o‘rtasida mustahkam neyron aloqasini o‘rnatadi, natijada mavhum so‘zlar real mazmun kasb etadi.

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda muloqotga va o‘zini namoyon qilishga bo‘lgan ehtiyoj yuqori bo‘ladi. Kundalik hayotiy vaziyatlarni (masalan, "At the Cafe", "Meeting a Friend", "At the Doctor") sahnalashtirish orqali va rollarga bo‘lingan holda ular ingliz tilida erkin sohalashishni o‘rganadilar. O‘yin davomida o‘quvchilar ovoz balandligi, nutq tempi va emotsional bo‘yoqlardan foydalanib, o‘z personajlarining xarakterini ochib beradilar. Bu ularning nutqiy tayyorligini oshiradi va begona tilda gapirish kompleksini (language barrier) yo‘q qiladi.

Ko‘rish qobiliyati cheklangan o‘quvchilar ingliz tili darslarida axborotni asosan audio kanal orqali qabul qilganliklari sababli, darsning fonetik qismiga alohida e’tibor qaratish lozim. "Echo-Method" (Aks-sado metodi) yordamida o‘qituvchi vaqtinchalik vizual tanaffus yaratib, yangi so‘zlar va iboralarni turli intonatsiyalarda (pichirlab, quvnoq, hayron bo‘lib, jiddiy) aytadi, o‘quvchilar esa xuddi shu ohangni takrorlaydilar.

Shuningdek, ritm va musiqiy poydevorga asoslangan "Jazz Chants" (Jaz qo‘shiqlari) metodikasi ingliz tilining tabiiy ritmini, urg‘u tizimini va qisqartmalarni o‘zlashtirishda tengsiz vositadir. O‘quvchilar qarsak chalish, oyoqlarini yerga urish yoki partaga ritmik urish orqali gaplarning intonatsion tuzilishini tana a’zolari darajasida his qiladilar. Bu esa o‘z navbatida gapirish mexanizmlarining motorik xotirada uzoq vaqt saqlanishini ta’minlaydi.

Ko‘rishida muammosi bo‘lgan bolaning til o‘rganishdagi muvaffaqiyati faqatgina maktab yoki o‘qituvchining harakatlariga bog‘liq emas. Uyda yaratilgan muhit va ota-onalar bilan olib boriladigan izchil hamkorlik muloqot tizimida hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘qituvchi ota-onalar uchun maxsus tavsiyalar ishlab chiqishi lozim:

- **Audioresurslardan foydalanish:** Uydagi kundalik yumushlar davomida fonda ingliz tilidagi bolalar qo‘shiqlari, audioertaklar yoki qisqa dialoglarning eshitilib turishi (background listening) bolaning til muhitiga sho‘ng‘ishini ta’minlaydi.

• **Taktil muloqotni davom ettirish:** Ota-onalar uyda ham yangi o'rganilgan so'zlarni amaliyotda qo'llashlari kerak. Masalan, nonushta paytida bolaga inglizcha nomlarini aytib narsalarni uzatish ("Here is your spoon", "Taste this sweet honey").

• **Motivatsiya va psixologik qo'llab-quvvatlash:** Bolaning har bir kichik yutug'ini, to'g'ri aytilgan so'zini rag'batlantirish unda o'z kuchiga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi.

XULOSA

Ko'rish imkoniyati cheklangan bolalarga ingliz tilini o'rgatish — bu faqatgina ularga lug'at boyligi va grammatikani o'rgatish emas, balki ularning dunyoqarashini kengaytirish, kognitiv chegaralarini buzib o'tish va ularga cheksiz imkoniyatlar dunyosini taqdim etish demakdir. Interaktiv, o'yinli va multisensorli metodikalardan tizimli foydalanish dars o'tish samaradorligini tubdan yaxshilaydi. O'qituvchining ijodkorligi, bolaning psixofizik xususiyatlarini chuqur anglashi va har bir darsni kashfiyotlar maydoniga aylantira olishi inklyuziv ta'limning eng oliy maqsadlariga erishishni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bruner, J. (1983). *Child's Talk: Learning to Use Language*. New York: Norton.
2. Pring, L. (2008). The implications of early blindness for language and development. *British Journal of Visual Impairment*, 26(1), 33-41.
3. Graham, C. (2006). *Jazz Chants: Old and New*. Oxford University Press.
4. Lewis, V., & Collis, G. M. (1997). *Blindness and Early Childhood Development*. British Psychological Society.
5. Asher, J. J. (2003). *Learning Another Language Through Actions: The Complete Teacher's Guidebook* (6th ed.). Sky Oaks Productions.
6. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Goodwin, J. M. (2010). *Teaching Pronunciation: A Reference for Teachers of English to Speakers of Other Languages*. Cambridge University Press.
7. Vygotsky, L. S. (1998). *The Collected Works of L. S. Vygotsky: Child Psychology*. Springer Science & Business Media.